

VEČKULTURNA EVROPA: JEZIKOVNA POLITIKA IN JEZIKOVNA STVARNOST

Simona Bergoč

*Fakulteta za humanistične študije Koper
Univerza na Primorskem*

Uvod

Beseda kultura je eden tistih lebdečih označevalcev, ki v znanstvenem diskurzu velikokrat povzroča vsaj rahlo nelagodje. Namreč: z aktom poimenovanja po navadi zaključimo semiozo nekega koncepta in v večji meri utrdimo njegovo semantiko; vendar pa kultura spada med tiste pojme, ki se tudi ob intenzivni kontekstualizaciji ves čas izmikajo stabilnemu pomenskemu jedru. Pojem medkulturalna komunikacija – ki je tako pogost, ko se omenja večjezično Evropo – je v tem smislu anahronističen, saj implicira nedvoumno in neproblematično pomensko polje: 'komunikacija med kulturami'. Vendar pa ni odveč vsakič znova opozoriti na terminološke in teoretske pasti uporabe pojma kultura v zvezi s komunikacijo.

Zdi se torej, da je v pojmu medkulturalna komunikacija skritih kar nekaj semantičnih zadreg in paradoksov. Če pojem ponovno preformuliramo in ga razvežemo v zvezo z desnim prilastkom: 'komunikacija med kulturami', se hitro pokaže problematičnost koncepta. Kako naj torej razumemo omenjene kulture, ki med seboj komunicirajo? Možnost razlage, ki se prva ponudi in je najbolj udobna, izenačuje kulturo z jezikom. Namreč, ker komuniciramo v večji meri z jezikom, naj bi vsak jezik predpostavljaval navezavo na specifične kulturne vzorce. Domneva o tem, da se izkušnje, ki jih določena kultura vstavi v svoj jezik, odražajo na ravni jezikovnih struktur, je znana po imenu jezikovni relativizem: vsaka kultura naj bi stvarnost dojemala in izražala nekoliko drugače. »Tako je potemtakem jezik hkrati kristalizacija nakopičenih kulturnih obrazcev in sam obrazec, ki ureja misel in percepcijo« (Južnič, 1983: 156). Sapir-Whorfova hipoteza, na osnovi katere gradi svojo teorijo Južnič, izhaja iz podmene, da sta jezik in kultura

neproblematična pojma, z jasno zamejenimi konceptualnimi in empiričnimi okviri. Kulturo premešča z ravni kognicije na raven kolektivov, kar je danes sicer prevladujoča poenostavljena predpostavka, ki pa zanemarija ugotovitve o tem, da ima posameznik več identitet in lahko aktivira za različne priložnosti različne kognitivne, tj. kulturne, vzorce.

Treba je poudariti, da je kultura v osnovi kognitivna kategorija (prim. Shore 1996), in sicer *dinamična* kognitivna kategorija. Esencialistično pripisovanje določene kulture določeni bodisi etnični bodisi jezikovni skupnosti je poenostavljajoče, saj idealizira dejansko dinamiko med posameznikom, kulturo in skupnostjo, ki poteka v konkretnih govornih interakcijah. Govoriti o različnih kulturah in jih primerjati med seboj (npr. individualistična, kolektivistična, slovenska, italijanska kultura ipd.) je tvegano, saj je izpeljano iz dekontekstualiziranih parametrov, ki z dejansko stjo nimajo veliko skupnega (prim. Verschueren, 2003: 7).

Če ugotavljamo, da je kultura v smislu kognitivnih vzorcev nekega posameznika oz. skupnosti dinamična kategorija, to v nekem smislu velja tudi za jezik. Najprej ni odveč spomniti, da je jezik politični konstrukt. *Narečje, standardni jezik, nacionalni jezik* – to so pojmi in/ali pojavi, ki nastajajo v zapletenih družbenih okoliščinah v soočenju različnih akterjev, ki posedujejo različne interese in družbeno moč. Znano je dejstvo, da je razlika med narečjem in jezikom le stvar prestiža, torej popolnoma zunajjezikovnega dejstva. Prestiž je povezan z načelom »javnega«, torej umeščenosti jezika v institucije javne vzgoje in izobraževanja, medijev, državne uprave in povezan z »jezikoslovno« mitologijo, ki jo podpira večstoletna literarna ustvarjalnost v dotičnem jeziku (prim. Söhrman, 2004). Narečje lahko lansira v polje javnega in ga pozicionira kot *jezik* le družbena elita, tj. tisti posamezniki ali družbena skupina, ki imajo družbeno moč in s tem pogoj, da izpeljejo proces t. i. jezikovne standardizacije. Upoštevajoč zgornje ugotovitve glede pojmov jezik in kultura, ki sem jih na hitro skicirala, je medkulturna komunikacija vse prej kot jasen koncept. Medkulturna komunikacija lahko potemtakem zajema celo vrsto pojavov, od konkretnih govornih izmenjav med dvema govorcema, kar je najbolj smiselno preučevati s stališča pragmalingvistike, do konfrontacij dveh ali več jezikovnih skupnosti, kar lahko najbolj jasno osvetli sociolingvistična raziskava. Čeprav smo ugotovili, da kultura kot zbir kognitivnih vzorcev ni nujno identična enemu jeziku (v smislu standardnega jezika), ampak lahko povezuje tudi govorce narečja in ožje zvrsti (socialne, profesionalne, interesne), se zdi, da se raziskave v okviru področja medkulturne komunikacije v pretežni meri osredotočajo vendarle na soočenje dveh *jezikov*, bodisi večinskih bodisi manjšinskih.

V pričujoči razpravi se bom osredotočila na kolektivno razsežnost medkulturne komunikacije: izpostavila bom nekatera mesta kompleksnega evropskega sociolingvističnega zemljevida in problematizirala učinkovitost evropske jezikovne politike v urejanju javne večjezične komunikacije. Temeljni problem evropske jezikovne politike, ki v samem izhodišču blokira njeno večjo učinkovitost, je zahtevno manevriranje med simbolno in komunikacijsko vrednostjo evropskih jezikov. Simbolna in komunikacijska vloga jezika sta sicer poenostavitev v delitvi funkcijskih pristojnosti, saj so jezikovna stvarnost in z njo jezikovne funkcije veliko bolj heterogene, vendar se zdi, da sta v evropskem jezikovnopoličnem kontekstu ob urejanju javne komunikacije vendarle najbolj aktualni ravno omenjeni razsežnosti jezika oz. jezikov.

Primeri nacionalnih jezikovnih politik

Jezikovna politika se že na ravni evropskih nacionalnih držav sooča s precejšnjimi problemi. Izhodiščna ugotovitev je naslednja: evropske države so pripravljene znotraj svojih meja zagotoviti lastnim jezikovnim manjšinam veliko manj pravic, kot to zahtevajo zase na nadnacionalnem nivoju Evropske unije. Poglejmo si nekaj primerov. Med najbolj imperialistične jezikovne politike, ki se v precejšnji meri odmikajo od jezikovne stvarnosti, štejemo francosko. Francija, ki je s svojim jezikovnim unitarizmom služila kot zgled mnogim evropskim direktivnim jezikovnim politikam v času formiranja nacionalnih držav, je standardizacijo – tako kot nenazadnje vse politične skupnosti – izpeljala v specifičnem zgodovinskem kontekstu. V srednjem veku je na teritoriju današnje Francije živela množica narečij, ki so pripadala dvema narečnima skupinama: jezikovna meja je na grobo ločila govore *d'oil* na severu od govorov *d'oc* na jugu (ločnica naj bi se ohranila na podlagi jezikovnega substrata, ki je bil v uporabi še pred Rimljani) (prim. Siguan 2004/1996). Z uveljavitvijo dinastije Kapetov konec 10. stoletja je kraljevina v naslednjih stoletjih postajala vse močnejša – vzporedno z razcvetom kraljeve uprave in njene birokracije pa je nastajala potreba po jezikovni standardizaciji in unifikaciji. Iznajdba tiska v 15. stoletju te tendence samo še intenzivira, kodifikacijo na nivoju sintakse, leksike in pravopisa pa še dodatno utrdi. V 16. in 17. stoletju nastajajo v knjižnem jeziku (izhajajočem iz govora pokrajine Île-de-France v okolici Pariza) kanonska literarna besedila, ki ravno tako utrjujejo zavest o skupnem občevalnem kodu (Ronsard, Rabelais, Corneille, Racine, Molière itd.). 1635. leta je s strani države ustanovljena Francoska akademija, inštitucija, ki naj bi bdela nad kodifikacijo in jezikovno čistostjo v najširšem smislu, poverjena ji je bila tudi

vloga izdajanja slovarja (prim. <http://www.academie-francaise.fr/role>) Enotni francoski jezik postane metafora enotne in močne francoske monarhije.

Tudi danes, kot beremo na njenih spletnih straneh, Akademija v večji meri ohranja svoje prvotno poslanstvo. Fokus delovanja je nekoliko premaknila v smer utrjevanja statusa francoščine v odnosu do angleškega jezika, od katerega naj bi bil francoski nacionalni jezik ogrožen. Sicer pa si francoska jezikovna politika – kar je za naše razpravljanje še posebej zanimivo – skoraj popolnoma zatiska oči pred bogato jezikovno raznolikostjo, ki je prisotna na teritoriju države. Poleg nacionalnega jezika se uporabljajo tudi drugi jeziki: gastonski govori na zahodu, provansalski ali franko-provansalski govori na vzhodu (govori večje jezikovne skupine *d'oc*, tj. okcitsanski jeziki), katalonski jezik, bretonski, jezik, baskovski jezik, alzaški jezik, lorenski jezik (narečji nemškega jezika), nizozemski jezik (oz. njegova varianta) ter korziški jezik (prim. Siguan, 2004/1996: 59-60).

Kljub tako imenovanemu Zakonu Dixone iz leta 1951 (prim. Leclerc 1999-2008), ki je na formalnopравни ravni do neke mere zaščitil lokalne jezike in narečja, ostaja dejstvo, da v francoski ustavi ni nikakršnega govora o omenjenih jezikih. V drugem členu je izrecno zapisano, da je jezik Republike francoski. Drugi jeziki na teritoriju torej nimajo uradnega statusa. Kljub temu omenjeni zakon zagotavlja nekatere pravice, vezane na poučevanje regionalnih jezikov v osnovnih srednjih šolah in ponekod celo univerzah. Omenjeni jeziki so v neki meri prisotni tudi v medijih, vendar pa so to, kot je razbrati iz Euromozaicovega poročila, le drobtinice, saj država jezikom pravzaprav odreka dostope do kanalov javne komunikacije ter posledično manjšinskim jezikovnim skupnostim nikakor ne zagotavlja dolgoročnega preživetja. Dokaz za nepripravljenost priznati jezikovno raznolikost na svojem teritoriju, je med drugim tudi dejstvo, da Francija do tega trenutka še vedno ni ratificirala Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih.

Če velja francoska nacionalna jezikovna politika za eno najbolj direktivnih evropskih jezikovnih politik, si poglejmo sociolingvistično pokrajino Finske, ki naj bi bila – ravno obratno – vzor jezikovne tolerance in institucionalizirane medkulturne prožnosti. Finska večjezičnost ima namreč kar dolgo zgodovino, švedska nadvlada od 12. stoletja dalje ter ruska okupacija v 19. stoletju sta pustili pomemben sociolingvistični pečat. Švedščina je bila dolgo osnovni jezik javne komunikacije in višjih socialnih slojev, nenazadnje pa, kar je še posebej pomembno za finsko nordijsko identiteto¹, zagotavljala je komunikacijski most izoliranega ugrofinskega jezikovnega otoka s svojimi neposrednimi sosedi (prim. Škiljan, 2003: 117-118).

Zaradi vseh teh zgodovinskih dejstev je bila finska dvojezičnost regulirana zelo zgodaj, že z ustavo 1919 (Leclerc, 1999-2008). Kljub močno neizenačeni zastopanosti obeh jezikov (5,8 % govorcev švedščine proti 93,5 % govorcev finščine)² sta jezika v komunikaciji z državnimi oblastmi izenačena, tako da švedščina pravzaprav ni manjšinski jezik v klasičnem smislu. Status pravih manjšinskih jezikov imajo v državi romščina, laponščina, tatarščina, ruščina ter jeziki imigrantov. Zakonsko regulirane pravice imajo le govorniki romščine in laponščine (v Ustavi sta le ti jezikovni skupnosti izrecno omejeni, laponska jezikovna skupnost ima tudi zakon o jeziku), vendar država zagotavlja nekaj pravic na področju izobraževanja tudi govornikom drugih manjšinskih jezikov, tako sta avtohtoni, a neuradni manjšinski skupnosti Tatarov in Rusov izenačeni z imigrantskimi skupnostmi, ki imajo pravico v osnovni šoli do dveh ur pouka maternega jezika tedensko (prim. Leclerc, 1999-2008). Zaradi ugleda, ki ga švedščina uživa v javnosti, je skoraj 25 % učencev, ki obiskuje švedske šole,³ rojenih govorcev finščine, kar 91 % finskih srednješolcev pa se uči švedščino kot tuji jezik (Eurydice, 2002, v Škiljan, 2003: 118). Vendar pa je v zvezi s finsko dvojezičnostjo (pravzaprav štirijezičnostjo) treba opozoriti na potencialni problem: visok formalni status švedščine je, tako kot status kateregakoli večinskega ali manjšinskega jezika, kontekstualno pogojen, namreč, ohranil se bo do trenutka, ko bo jezikovna zmožnost v švedščini govornikom zagotavljala tako komunikacijske koristi kot simbolnem smislu prestiž. Nekateri podatki v zadnjem času pa pričajo o tem, da utegne mesto švedščine počasi izpodrivati angleščina: Leclerc (2007) poroča o upadanju števila osnovnošolcev, ki si za tuji jezik izbirajo švedščino (od 3,1 % leta 1994 na 1,5 % leta 2002; na račun švedščine kot t. i. nacionalnega jezika se od leta 1994 vztrajno viša delež tistih učencev, ki izbirajo angleščino (od 86,9 % leta 1994 do 89,7 % leta 2002). Del istega trenda je nekoliko višji delež finščine kot večinskega jezika (od 4,6 % leta 1994 do 5,3 leta 2002). Švedščina bo poleg tega pred dodatno preizkušnjo, kot poroča Söhrman, saj je z majem 2004 ukinjen obvezni maturitetni izpit iz drugega nacionalnega jezika (prim. Söhrman, 2004) Kako bo ta odločitev vplivala na individualno in nenazadnje institucionalno dvojezičnost, bo vidno v prihodnosti.

Ob predstavitvi dveh evropskih nacionalnih jezikovnih politik, od katerih ena na zelo direktiven način realizira politični unitarizem in briše bogato jezikovno dediščino na svojem teritoriju, druga pa ravno tako z zelo natančno regulirano zakonodajo dosega ravno obratno, promocijo manjšinskih jezikovnih skupnosti, je smiselno vendarle na hitro skicirati tudi domačo večjezično stvarnost v Republiki Sloveniji in ožje v slovenski Istri.⁴ Ustava

Republike Slovenije priznava na teritoriju države tri manjšinske skupnosti: italijansko, madžarsko in romsko. 64. in 80. člen Ustave opredelujeta posebne jezikovne pravice italijanski narodni skupnosti v delu slovenske Istre ter madžarske narodne skupnosti v delu Prekmurja, 65. člen pa določa pravice in položaj romske skupnosti. Če se omejimo na slovensko Istro, opazamo, da je regionalno omejena institucionalna dvojezičnost na teritorij, kjer živi poleg večinske slovenske tudi avtohtona italijanska skupnost, tudi v individualnem smislu kar se da visoko zastopana. Izobraževalna sistema sta sicer ločena na šole s slovenskim in italijanskim učnim jezikom (tako osnovne, srednje in tudi že na ravni vrtcev), vendar sta tako italijanščina kot drugi jezik kot slovenščina kot jezik okolja obvezna učna predmeta. Dijaki torej zaključijo srednjo šolo opremljeni z relativno visoko kompetenco tako v slovenskem kot italijanskem jeziku, tudi nivo institucionalne dvojezičnosti je vzpostavljen relativno visoko: javno komunikacijo govorcev italijanskega jezika z občinskimi in državnimi institucijami, komunikacijo v medijih ter na področju že omenjene vzgoje in izobraževanja regulira precejšnje število področnih zakonov (prim. Urad za narodnosti Vlade RS). Vendar pa tudi položaj italijanske jezikovne skupnosti v slovenski Istri spremljajo nekatere težave: podobno kot švedščina na finskem ima oz. je imela tudi italijanščina v regiji visok simbolni status; zlasti na račun zgodovinskih okoliščin, saj je bila italijanščina jezik višjih slojev in potemtakem vstopnica v kanale javne komunikacije, poleg tega pa je zagotavljala tudi komunikacijsko povezavo z Italijo, s katero so bili Slovenci v Istri kljub meji tudi po 2. svetovni vojni gospodarsko pa tudi sicer povezani. Kljub oceni o visoki pravni zaščiti italijanske manjšine s strani slovenske politike pa vzbujajo skrb na strani pripadnikov manjšine upad števila tistih prebivalcev slovenske Istre, ki se po narodnostni pripadnosti opredeljujejo za Italijane. Njihovo število je od popisa 1991 z 2959 padlo na 2258 v popisu 2002 oz. v odstotkih z 0,15 na 0,11 odstotka vseh prebivalcev Republike Slovenije (prim. Statistični urad Republike Slovenije) Kje iskati vzroke za takšno stanje? Ena možnost je seveda v nezadostni formalnopravni zaščiti jezikovne manjšine, čeprav je vsaj v primerjalnem smislu situacija daleč od zaskrbljujoče. Druga, bolj verjetna možnost pa je dejstvo, s katerim so soočeni prav vsi evropski (če ostanemo v evropskem kontekstu) jeziki, tudi tisti, ki so v določeni mikrosituaciji večinski, namreč z angleščino kot svetovnim občevalnim jezikom. Visoka tržna vrednost angleščine pomeni na prvi inštranci nižanje kompetence v italijanskem jeziku za pripadnike večinske jezikovne skupnosti. Kljub obveznemu učenju italijanščine v šoli je namreč ohranjanje jezikovne kompetence vseživljenjski projekt. Tudi za pripadnike manjšine italijanščina očitno izgublja simbolni

naboj, ki ga je vzpostavljala med drugim tudi navezava na prestižni jezik skupnosti močne sosedске države.⁵ Omenjena dejstva pa posledično vplivajo tudi na razkorak med formalnopravno zaščito italijanščine kot manjšinskega jezika na eni strani in prakso uresničevanja zagotovljenih jezikovnih pravic na drugi strani. Integracija utegne v tej zgodbi vendarle nekoliko ustaviti omenjene tendence, saj se po letu 2004 Istra opazno povezuje v enotno regijo: okrepljene gospodarske, izobraževalne, medijske in nenazadnje neformalne vezi znova vzpostavljajo enotnejši komunikacijski prostor, ki dolga desetletja zaradi meje ni mogel zaživeti v polni meri.

Ne/moč evropske jezikovne politike

Po skiciranju treh nacionalnih jezikovnih politik (na primeru slovenske Istre sem prikazala le regionalni vidik državne formalnopravne regulacije statusa manjšinskega jezika) je čas pozornost usmeriti na nekatere razsežnosti skupne evropske jezikovne politike. Že pri prvih korakih resnejšega združevanja v okviru Rimskih sporazumov (1957) in ustanovitve Evropske gospodarske skupnosti je postalo aktualno vprašanje komunikacije med članicami, toda sprva v še povsem praktični obliki: šesterica je pri sklepanju poslov pač morala komunicirati. Ministrski svet je tako že leta 1958 na podlagi Rimske pogodbe sprejel posebno uredbo o uradnih in delovnih jezikih Skupnosti. Seznam, ki je sprva obsegal francoščino, italijanščino, holandsščino in nemščino, se je ob vsakokratnih širitvah dopolnjeval.

Vprašanje socialne kohezije »napove« *Enotni evropski pravni akt* leta 1986, uradno pa uvede šele *Maastrichtska pogodba*, ki je začela veljati l. 1993, kajti spoštovanje kulturne raznolikosti in ohranjanje posameznih nacionalnih dediščin je bilo v tem pravnem besedilu Unije prvič omenjeno. Sintagma *kulturna in jezikovna raznolikost* v simbolni razsežnosti se pojavi šele v tem dokumentu, kjer tudi jezikovna raznolikost očitno pridobi poleg praktičnega tudi eksplicitni simbolni pomen. Spoštovanje kulturnih (in jezikovnih) razlik je danes ena temeljnih parol,⁶ ki jih poudarjajo različni evropski dokumenti (prim. Listino unije o temeljnih pravicah iz 2004).

Uradni jeziki, kot jih eksplicira omenjena uredba Sveta, so jeziki, ki jih institucije Evropske unije uporabljajo za komunikacijo s posameznimi članicami oz. njihovimi državljani. Evropska jezikovna politika pravzaprav ni posebno kompleksna in razdelana, saj tudi ne more biti; evropska jezikovna situacija je namreč v osnovi paradoksalna. Po eni strani Evropska unija spodbuja prosti pretok blaga in delovne sile, po drugi strani pa vztraja pri uradnem statusu kar 23 jezikov.⁷ Omenjeni status je pogojno mogoče realizirati le v zelo omejenem

segmentu jezikovne rabe, v institucijah EU in v komunikaciji z njimi. Pa še v tem primeru se zdi, da je sistem zastavljen bolj načelno kot bi v praktičnem smislu ves čas deloval. Zavedati se je treba, da 23 jezikov pomeni 253 dvo-smernih prevodov. V večini stalnih teles Unije so tako zaradi racionalizacije v uporabi samo nekateri delovni jeziki: v Evropski komisiji angleščina, francoščina in nemščina, na Evropskem sodišču pravice pa angleščina in francoščina (Škiljan 2003: 90). Simbolna razsežnost tega omejenega komunikacijskega polja je sicer velika, zato izziva tudi ostre proteste »zaščitnikov slovenskega jezika«, ko prihaja do nespoštovanja pravic slovenščine kot enega od uradnih jezikov, vendar pa je pravi problem drugje in se bo – če bo integracija evropskega ekonomskega prostora resnično vedno bolj »uspešna« – z leti tudi vedno bolj intenziviral. Vsako skupno tržišče prejkoslej predpostavlja skupen komunikacijski prostor (prim. Anderson 1998/1983) – vprašanje v prvi fazi sploh ni simbolne narave, pač pa povsem praktično: pri sklepanju poslov se je treba razumeti. Jasno je, da je iluzorno pričakovati popolno večjezičnost na skupnem evropskem prostoru, ki bi ta trenutek obsegala jezikovno zmožnost posameznika v 23 jezikih.⁸ Po bolj realističnem scenariju se bo (kar se pravzaprav deloma že dogaja) iz korpusa jezikov s simbolnim uradnim statusom izločilo nekaj delovnih jezikov (na podlagi ekonomske in politične moči »njihove« jezikovne skupnosti, jasno), ki bodo služili komunikaciji državljanov Evropske unije, ko se bodo znašli v jezikovni situaciji, kjer ne bodo mogli uporabljati svojega prvega jezika.

»Med drugim bi moralo znotraj Evropske unije vladati, vsaj za državljane držav članic, enotno in svobodno tržišče delovne sile, princip nediskriminacije pa ne bi smel dopustiti, da na možnost zaposlovanja kjerkoli v Uniji vpliva katerikoli dejavnik razen znanja in kvalifikacij kandidata,« piše Škiljan in nadalje relativizira svojo trditev z ugotovitvijo, da *»je za določeno število delovnih mest, pri katerih prihaja do stika z lokalnim prebivalstvom, vendarle potreben določen nivo znanja lokalnega jezika«* (Škiljan, 2003: 90).

Latentno zavedajoč se tega problema, je EU drugi konkretni jezikovno-politični korak (poleg prevajanja besedil, ki nastajajo v kontekstu inštitucij EU) usmerila v učenje tujih jezikov. Na uradnem spletišču Unije beremo:

Evropska unija si je postavila ambiciozen cilj za svojo politiko izobraževanja in usposabljanja: vsem Evropejcem želi omogočiti, da se bodo znali sporazumevati še v dveh jezikih poleg materinščine. Voditelji držav in vlad so marca 2002 v Barceloni priznali nujnost skupnih prizadevanj Evropske unije in držav članic za boljše učenje jezikov: vsak otrok bi se moral učiti vsaj dveh jezikov <<http://europa.eu/languages/sl/chapter/23>>.

V kontekst potrebe po učenju tujih jezikov s ciljem učinkovite komunikacije med »narodi Evrope« sodi tudi zadnja pobuda oz. akcija Evropske komisije ob evropskem letu medkulturnega dialoga 2008. S ciljem podati pobude glede prispevka večjezičnosti k medkulturnemu dialogu je bila ustanovljena Skupina intelektualcev za medkulturni dialog. Ob sicer dobronamerni akciji lahko takoj izpostavimo zadržek: od desetih sodelavcev je pet pisateljev, dva filozofa, dva direktorja kulturnih ustanov in (le) ena komunikologinja. Izbor strokovnjakov nam daje slutiti, da Evropska komisija jezikovne problematike še vedno ne pojmuje kot praktičnega izziva, pač pa ga vztrajno potiska v resor simbolnega.⁹

Jezik in večjezičnost sta z vprašanji simbolnega in identifikacije sicer še kako povezana, vendar pa vztrajanje na izolirani koncepciji »jezika kot simbola naroda« ni najbolj konstruktivna rešitev, saj v praksi ne daje konkretnih rešitev oz. prav nič ne pripomore k učinkoviti komunikaciji med državljani Evrope.

V nasprotju s pričakovanji je skupina intelektualcev vendarle pripravila nekaj zanimivih predlogov k urejanju evropske komunikacije: z željo vključiti v obravnavo učinkovite evropske večjezičnosti tudi element simbolnega, je ponudila koncept »privzetega osebne jezika«, s katerem bi se govorec lahko identificiral iz osebne ali poklicne vzgiba. V poročilu beremo:

Dvostranski odnosi med narodi Evropske unije bi se morali odvijati v jezikih teh dveh narodov ne pa v nekem tretjem jeziku. To pomeni, da bi za vsak evropski jezik v vsaki državi Unije obstajala večja skupina usposobljenih zelo motiviranih govorcev. Njihovo število bi bilo glede na jezik seveda zelo različno, vendar dovolj veliko, da bi poskrbeli za vse vidike – gospodarske, politične, kulturne idr. – »dvostranskih« odnosov med zadevnima državama. /.../ Naše razumevanje tega pojma je, naj se vsak Evropejec spodbudi k prosti izbiri posebnega jezika, različnega od njegovega identitetnega jezika, kakor tudi od njegovega jezika mednarodnega sporazumevanja. Osebni privzeti jezik, kakršnega si zamišljamo, ne bi bil drugi tuji jezik, ampak na nek način predvsem drugi materni jezik. Jezik, ki bi se ga intenzivno učilo, tekoče govorilo in pisalo, bi bil vključen v šolski in univerzitetni program vsakega evropskega državljanca ter v poklicni življenjepis vsakega posameznika (Maalouf, 2008: 9-10).

Treba je priznati, da je ideja skupine strokovnjakov pravzaprav izredno lucidna, saj v izhodišču dregne v samo srž evropskega komunikacijskega problema, in sicer v dejstvo, da so evropski govorniki načeloma s prvim jezikom (L1) povezani čustveno ali drugače povedano simbolno oz. identitetno. Logična posledica čustvene navezanosti na materni jezik je občutek ogroženosti, ki se pojavi ob tem, ko ga v nekaterih položajih ne morejo uporabljati. Da bi ohranili številne evropske matere jezike, zaščitili evropsko kulturno dediščino in (jezikovno) integriteto govorcev evropskih jezikov, skupina strokovnjakov predlaga načrtno vzgajanje pripadnosti do izbranega jezika

in kulture – ta jezik bi potemtakem postal drugi materni jezik. Tudi sam predlog, da bi države komunicirale »dvostransko« in ne s pomočjo tretjega (tj. angleškega) jezika, je ustrezen, saj vemo, da je pri tovrstni komunikaciji delež nesporazumov manjši kot s pomočjo posrednega jezika. Edina pomanjkljivost predloga je njegova izpeljava. Načrt je po logistični in finančni plati tako zapleten, da bo uresničljiv morda le v megleni prihodnosti.

Posebno poglavje evropske jezikovne politike je skrb za manjšinske jezike in v tem oziru *Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih*, ki je bila sprejeta leta 1992 in začela veljati 1998.¹⁰ Dokument je dokaz načelne pripravljenosti spodbujati kulturno in jezikovno raznolikost, a popolne neučinkovitosti v njeni dejanski realizaciji. Zdi se, da je Listina, ki naj bi zaščitila evropske manjšinske jezike, sama sebi namen, saj ščiti jezike, ki so že zaščiteni, obenem pa posredno utrjuje status depriviligiranih jezikovnih manjšin.¹¹ V prvem členu Listina opredeljuje termin *regionalnih ali manjšinskih jezikov* kot tistih jezikov, ki se »tradicionalno« uporabljajo na določenem ozemlju /.../, kar je seveda evfemizem za avtohtone prebivalce določenega ozemlja, za katere vemo, da so glede zaščite v odnosu do novih manjšin ali imigrantov tako ali tako v privilegiranem položaju, saj je avtohtonost, tj. prisotnost določene (jezikovne) skupine na ozemlju določene države od zadnje konfiguracije političnih meja, zdravorazumski argument za njeno zaščito.

Nadalje dokument v prvem členu opredeljuje regionalne ali manjšinske jezike kot tiste, ki *niso* narečja uradnega jezika države. Odnos med narečji in standardnim jezikom je skonstruiran in ne temelji na znotrajjezikovnih značilnostih razmerja med enim in drugim idiomom (oziroma le deloma), pač pa je predvsem sociolingvistične narave. Identiteta narečja je velikokrat pripisana s strani centra moči.

Listina v nadaljevanju odreka pravico priznanja uradnih jezikov imigrantom in na ta način na hitro zaključi poglavje problematike, ki bi jo morala pravzaprav odpreti oz. vsaj poskušati reševati. Vprašanje jezikovnih pravic migrantov je ena najbolj nevrvalgičnih točk nacionalnih jezikovnih politik¹² in zaenkrat še ni videti pretiranih ambicij jezikovnopoličnih institucij Evropske unije po reševanju te problematike.

Najbolj problematično določbo Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih v zvezi z reševanjem jezikovnih pravic manjšin pa najdemo v 1. odstavku 3. člena, kjer je prepuščeno državam podpisnicam, da same določijo tiste manjšinske jezike, na katere se bodo sklicevale določbe listine. V tem smislu Listina ne naredi niti enega koraka naprej v zaščiti jezikovnih manjšin od že ustaljenih takšnih in drugačnih jezikovnih politik nacionalnih držav.¹³

Republika Slovenija se je podpisu Listine pridružila leta 1997, tri leta kasneje je bila tudi ratificirana. Ob tem se je država zavezala, da bo v smislu Listine spodbujala na svojem ozemlju le dva manjšinska jezika, tj. italijanščino in madžarščino na omejenih ozemljih. Tudi v Zakonu o spremembi Zakona o ratifikaciji Listine o regionalnih in manjšinskih jezikih, ki je bil razglašen maja 2007, ni »prijavila« nobenega drugega jezika, niti romščine, čeprav bi bil lahko mesec prej razglašen Zakon o romski skupnosti povod za razmislek in nenazadnje akcijo tudi v to smer.¹⁴

Kako lahko Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih vendarle vpliva na nacionalno jezikovno politiko oz. konkretno na slovensko jezikovno politiko? Svet Evrope je tako 20. junija 2007 oblikoval t. i. Poročilo Odbora ministrov Sveta Evrope o uporabi Listine v Sloveniji, kar je tudi edini vzvod, s katerim lahko Svet kot nadnacionalno mednarodno (in *de facto*) evropsko telo usmerja slovensko nacionalno jezikovno politiko. Če je pri tem uspešno, bo pokazal čas, saj *priporočila* in *opazanja*, omenjena v dokumentu, niso obvezujoče narave. Tako v dokumentu beremo:

»zavedajoč se, da ta ocena temelji na informacijah, ki jih je dala Slovenija v svojem prvem občasnem poročilu, dodatnih informacijah, ki so jih dali slovenski organi, informacijah, ki so jih predložile organizacije in združenja, ki so zakonito ustanovljena v Sloveniji, ter informacijah, ki jih je odbor strokovnjakov dobil med svojim obiskom na kraju samem in ob upoštevanju pripomb slovenskih organov k vsebini poročila Odbora strokovnjakov; priporoča, da organi Slovenije upoštevajo vsa opazanja Odbora strokovnjakov, predvsem pa, da:

1. v sodelovanju z govorniki opredelijo območja v Sloveniji, kjer sta se nemški in hrvaški jezik tradicionalno uporabljala, in uporabijo določbe II. dela za nemški in hrvaški jezik;
2. razjasnijo vprašanje tradicionalne navzočnosti bosanskega in srbskega jezika v Sloveniji v sodelovanju z govorniki teh jezikov;
3. nadaljujejo prizadevanje za izvajanje „Strategije za poučevanje romskega jezika v Republiki Sloveniji“ in uskladijo raven zaščite za vse govorce romskega jezika;
4. sprejmejo dejavne ukrepe za zmanjševanje razkoraka med zakonodajnim okvirom in praktičnim izvajanjem v zvezi z uporabo madžarskega in italijanskega jezika v določbi o javnih službah, v zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi in tudi v odnosu do lokalnih izpostav državne uprave;
5. zagotovijo, da bodoče spremembe upravnih delitev niso ovira za zaščito in spodbujanje rabe italijanskega jezika;
6. v tretjem periodičnem poročilu predložijo podrobne informacije, ki jih zahteval Odbor strokovnjakov v zvezi s formalnim in praktičnim izvajanjem posameznih obveznosti Slovenije.«

Kot je razbrati iz poročila, Odbor ministrov Sveta Evrope ugotavlja neuskklajenost med formalnopravno zaščito italijanskega in madžarskega jezika

s prakso, nadalje pa ugotavlja prisotnost nekaterih jezikovnih manjšin, ki jih Slovenija ob podpisu in ratifikaciji Listine ni priznala: izpostavi problem romščine, nadalje pa tudi prisotnost nemške, hrvaške, srbske ter bosanske jezikovne manjšine ter potrebo po priznanju jezikovnih pravic tudi tem kolektivom.

Iz popisa prebivalstva iz leta 2002 je razvidno, da so jezikovne skupnosti, ki jih Poročilo sicer ne omenja, bi pa vendarle bile glede na številčnost upravičene do posebnega pravnega varstva, vsaj še albanska (7177 govorcev oz. 0,4 % vseh prebivalcev RS) ter makedonska (4760 govorcev oz. 0,2 % vseh prebivalcev) (Statistični urad RS, Popis prebivalstva po maternem jeziku).

Zaključna spoznanja in nekaj smernic

Nekatere direktivne nacionalne jezikovne politike, temelječe na občutku ogroženosti tako s strani svojih manjšinskih jezikov kot s strani »velikih« jezikov, blokirajo uspešno delovanje nadnacionalne evropske jezikovne politike. Ob nepriznavanju pravic jezikovnih manjšin na svojem teritoriju posredno onemogočajo evropsko jezikovno politiko tolerance in nenazadnje ohranjanja kulturne dediščine. Vendar pa lahko evropska jezikovna politika s spodbujanjem programov (tu mislim tudi v finančnem smislu), katerih cilj je izboljšanje učinkovitosti komunikacije med državljani Evrope, bistveno pripomore k ohranjanju evropske jezikovne raznolikosti.

Glede komunikacije v najvišjih inštitucijah Evropske unije moramo najbrž biti realni in pogledati resnici v oči, s tem ko si priznamo, da že nekaj časa obstaja nabor delovnih jezikov, ki so v konkretnih govornih interakcijah zasedli mesto množice kombinacij uradnih jezikov. Vseeno pa je smiselno vztrajati na tem, da se uradne odločitve vseh teles Evropske unije, ki so namenjene najširšemu krogu naslovnikov v določenem jeziku, prevajajo v vse uradne jezike, ravno tako je smiselno in potrebno, da se državljani Evropske unije na njene inštitucije obračajo v svojih (uradnih) jezikih.

Ravno tako je smiselna konkretna evropska jezikovnopolitična akcija v zvezi s spodbujanjem učenja vsaj dveh tujih jezikov. Ponudbo tujih jezikov bi bilo dobrodošlo razširiti, kolikor dopuščajo možnosti izvedbe, ob tem bi morali priti v ozir ne le uradni jeziki Evropske unije, ampak tudi manjšinski jeziki kot tudi jeziki imigrantov. Evropa ima nenazadnje – če se osredotočimo na simbolni vidik, saj je praktični popolnoma jasen – bogato zgodovino migracij, kar je ravno tako del njene kulturne identitete. Za migrante bi morali biti dostopni (tudi v finančnem smislu) učinkoviti tečajji jezika okolja.

Ohranjanje evropske jezikovne raznolikosti kot simbolno razsežnost jezikovne politike je torej – navidezno paradoksalno – možno uresničiti le

skozi konkretne akcije, katerih cilj je spodbujanje učinkovitejše komunikacije med državljani Evrope.

Opombe

- [1] Prim. enega od pomembnih ciljev finskega učnega načrta za osnovno šolo: vzpostavljanje osebne, regionalne, finske, nordijske in evropske identitete <<http://www.oph.fi/>>.
- [2] Na finskem otoku Åland je situacija ravno obratna, večinsko švedsko govoreče prebivalstvo in maloštevilna finsko govoreča skupnost. Kljub temu da je odstotek finsko govorečih na otoku celo višji kot odstotek švedsko govorečih na kontinentu, je Åland institucionalno popolnoma enojezičen (*ibid.*).
- [3] Izobraževalna sistema sta za švedski in finski jezik poučevanja ločena, izbira šole pa popolnoma svobodna.
- [4] Status slovenske manjšine v Italiji je v primerjalnem smislu dosti bolj problematičen, za pregled prim. Kalin Golob, Komac, Logar (2008).
- [5] Resnici na ljubo je treba opozoriti, da je simbolna razsežnost italijanščine v slovenski Istri dvovalentna: na eni strani je to prestižni jezik, ki aludira na visoko italijansko kulturo in umetnost ter gospodarsko moč, po drugi strani pa ga obremenjuje tudi močna negativna konotacija na fašistično okupacijo. Slednje je lahko vzrok zavračanja in odklonilnega odnosa do dvojezičnosti, na kar opozarja med drugimi tudi poslanec italijanske skupnosti Roberto Batelli (9. 1. 2004): »Poskušajte govoriti v italijanščini po koprskih ulicah, pa boste doživeli reakcije. Ljudje takim oporekajo, da je tukaj Slovenija in zakaj torej govorijo v tujem jeziku« <http://www.rtv slo.si/val202/modload.php?&c_mod=izjavatedna> (6. 5. 2008).
- [6] Večjezičnost, ki je postavljena v sam temelj ideje o Evropski uniji in ki s širjenjem zveze že dolgo ne more biti več pragmatična odločitev, ima lahko več vzgibov, od tistih plemenitih v zvezi z ohranjanjem evropske kulturne in jezikovne dediščine, do tistih manj plemenitih v zvezi s tekmovalnostjo med »velikimi« jeziki in njihovo bojznijo pred prevlado enega od »velikih« jezikov. V tej borbi med močnimi (ki so nazadnje postali delovni jeziki) so paradoksalno pridobili na simbolni moči vsi ostali »manj razširjeni« jeziki Evrope.
- [7] Pred širitvijo l. 2004 je bilo uradnih jezikov 11. Pred zadnjo širitvijo leta 2007, ko so uradni jeziki postali tudi romunščina, bolgarščina in neodvisno od širitve še irščina, je bilo uradnih jezikov 20.
- [8] Jezikov Evropske unije je seveda več; uradni jezik pa je (so) tisti, ki ga (jih) posamezna članica kot takega (take) »prijavi«. Na ta način ostanejo mnogi manjšinski jeziki na simbolnem nivoju (pa tudi praktičnem, nenazadnje) diskriminirani.
- [9] Resda je glede na poklic težko kar na splošno sklepati o kompetencah posameznika, izbor strokovnjakov morda več pove o tendencah tistega, ki

izbira, kot samih izbrancih.

- [10] Listina je nastala pod okriljem Sveta Evrope, ki je mednarodna ustanova in ne inštitucija Evropske unije. Ker pa sta tako delovanje Sveta Evrope kot sama Listina pravzaprav evropsko naravnana tako po vsebini kot ciljeh, je politika EU Listino nekako »posvojila«. Sklicevanje na Listino je tako prisotno na uradnih straneh Evropske komisije <http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/regmin_en.html>.
- [11] Podpis in ratifikacija listine vendarle posredno odslikavata usmerjenost jezikovne politike države podpisnice, tako je pomenljivo, da je Francija, o kateri je bilo govora zgoraj, sicer podpisala dokument (1999), ki pa do danes še ni bil ratificiran. Finska je po drugi strani med prvimi podpisala (1992) in tudi ratificirala Listino (1994) <<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=1&DF=&CL=ENG>> (8. 5. 2008).
- [12] Med nacionalnimi jezikovnimi politikami so glede reševanja problema jezikovnih pravic imigrantov pomembne razlike, za pregled prim. Euromosaic 1992-2006 <http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/au1_en.html>.
- [13] Poleg svoje problematičnosti vsebuje omenjena določba tudi logiko »«stvarnosti», evropske nacionalne države namreč kljub politični integraciji ohranjajo visok nivo suverenosti, tako tudi na področju jezikovne politike.
- [14] Zakon o romski skupnosti resnici na ljubo v zvezi z romščino ne uvaja nobenih konkretnih potez, določbe v zvezi z jezikom se pojavljajo v kontekstu ohlapnih formulacij, kot je »ohranjanje in spodbujanje romskega jezika in kulture«, za kar sta pristojni dve delovni telesi, ena na ravni občinskega sveta, druga, imenovana Svet romske skupnosti, pa v odnosu do države.

Literatura

- Anderson, B. (1998/1983). *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH.
- Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih. <http://www.coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/148/> (10. 5. 2008).
- Južnič, S. (1983). *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Kalin Golob, M., N. Komac, N. Logar (2008): *O slovenskem jeziku*. Ljubljana: Evropski parlament. Informacijska pisarna za Slovenijo, Ministrstvo za kulturno RS, Služba vlade RS za evropske zadeve.
- Leclerc, J. (1999-2008). *L'aménagement linguistique dans le monde*. <<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/>> (10. 5. 2008).
- Maalouf, A. et al. (2008). *Zdrav izziv. Kako bi lahko veliko število jezikov utrdilo Evropo*. Mikolič, V. (2004). *Jezik v zrcalu kultur. Jezikovna sporazumevalna*

- zmožnost in (med)etnična ozaveščenost v slovenski Istri*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Shore, B. (1996). *Culture in mind. Cognition, culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Siguan, M. (2004/1996). *Jezici u Evropi*. Zagreb: Školska knjiga. Izvirnik v šp.: *La Europa de las lenguas*.
- Söhrman, I. (2004). Intercultural communication or parallel cultures? The Swiss example with special regard to the Rhaeto-Romance situation. *Journal of Intercultural Communication*, 7. sept. 2004. <<http://www.immi.se/intercultural/>> (28. 3. 2008).
- Škiljan, D. (2003). Jezikovna politika v kontekstu evropskih integracij. V: J. Zupančič *et al.*: *Slovenija in nadaljnji razvoj Evropske unije. Zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče. Str. 76-132.
- Verschueren, J. (2003). 'Culture' between interaction and cognition. Bridge or gap? V: Carlos Inchaurralde (ur.): *Interaction and Cognition in Linguistics*. Frankfurt am Main: Peter Lang. Str. 3-13.

Spletni viri

- Académie française. <<http://www.academie-francaise.fr/>>.
- Euromosaic 1992-2004. <<http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic>>.
- Eurydice. The Information Network on Education in Europe. <<http://www.eurydice.org/>>.
- Eur-lex. Dostop do zakonodaje Evropske unije. <<http://eur-lex.europa.eu/>>.
- Evropa. Portal Evropske unije. <<http://europa.eu/>>.
- Evropska komisija. <<http://ec.europa.eu/>>.
- Finnish National Board of Education. <<http://www.oph.fi/>>.
- Informacijski urad Sveta Evrope v Republiki Sloveniji. <<http://www.coe.si/>>.
- Statistični urad Republike Slovenije. <<http://www.stat.si/>>.
- Urad za narodnosti Vlade RS. <<http://www.uvn.gov.si/>>.